

Doğu Türkistan'a Yolculuk

Dungan İsyanı Günlerinde Bir Keşif Serüveni

SVEN HEDIN

Çeviren:

Prof. Dr. Abdulvahap Kara

Sven Hedin

Sven Anders Hedin (1865-1952), İsveçli bir coğrafyacı, kâşif, yazar, illüstratör ve seyyah olup 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın ilk yarısında Türkistan'ın bilimsel keşfinde öncü bir araştırmacı olarak tanındı. Stockholm'de doğup aynı şehirde vefat eden Hedin'in kâşiflik tutkusu, henüz 15 yaşındayken Arktik seferinden dönen ünlü kâşif Nordenskiöld'ün karşılanmasına tanıklık etmesiyle başlar.

1885'te Bakü'ye özel öğretmen olarak giden Hedin, burada birçok dili öğrendi. Sonra ilk keşif gezisini İran, Mezopotamya ve Kafkaslar bölgesinde yaptı. Berlin'de coğrafyacı Ferdinand von Richthofen'in öğrencisi olan Hedin masa yerine sahayı tercih ederek 1893-1935 yıllarında Türkistan'ın bilinmeyen bölgelerini haritalandırma hedefiyle dört büyük keşif seferine çıktı.

Sven Hedin'in keşifleri, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki dönemin jeopolitik bağlamında, özellikle İngiliz-Rus Orta Asya'daki etki mücadelesi olan "Büyük Oyun"da önemli bir rol oynadı. Seyahatleri, o dönemdeki haritalardaki "beyaz alanları" doldurarak değerli bilgiler sağlıyordu. Hem Avrupa hem de Asya güçleri, Hedin'in Orta Asya'daki güç boşluğu hakkındaki özel bilgisine ilgi duydu ve seferleri için lojistik ve finansal destekle birlikte onu ödül-lerle onurlandırdı.

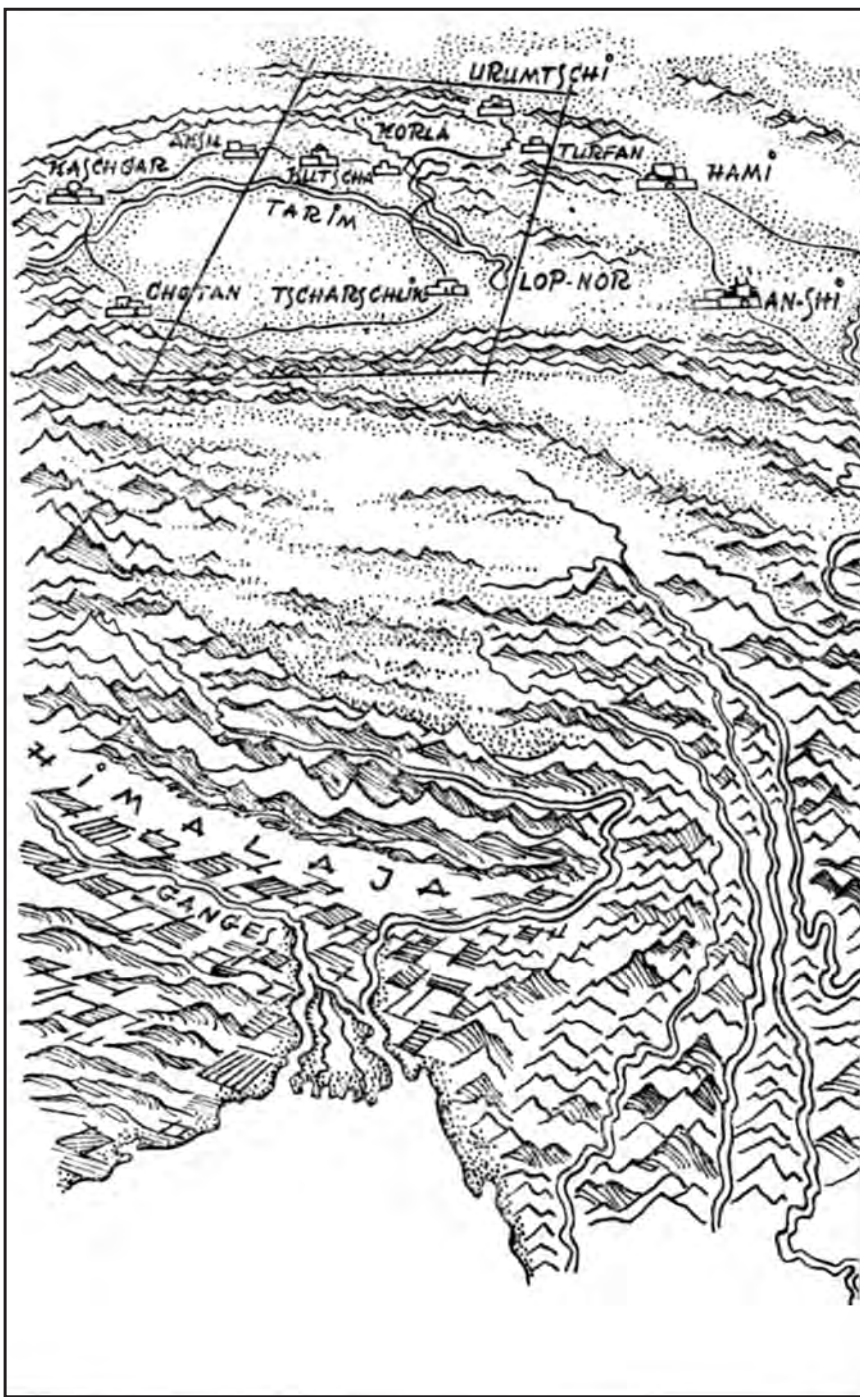
Hedin, Rus İmparatorluğu'nun ve daha sonra Sovyetler Birliği'nin, sınırları dışındaki bölgeleri, özellikle Orta Asya ve Türkistan'ı domine etme girişimlerinin Batı için büyük bir tehdit oluşturduğunu düşünüyordu. Çin Milliyetçi hükûmetine (Chiang Kai-shek liderliğinde) verdiği jeopolitik tavsiyeler; karayolları, demiryolları ve sulama tesislerinin inşasına yol açtı ve bu da Çin'in kendi toprakları üzerindeki kontrolünü güçlendirmesine yardımcı oldu.

Savaşın sona ermesiyle birlikte, Nazi Almanyası ile olan ilişkisi nedeniyle Hedin'in araştırmaları Almanya ve İsveç'te tabu hâline geldi ve onlarca yıl dikkatlerden uzak kaldı. Ancak, bilimsel belgeleri Çin Sosyal Bilimler Akademisi tarafından Çinceye çevrildi ve Çin araştırmalarına dâhil edildi.

Hedin 1952'de Stockholm'de öldü ve Adolf Fredrik Kilisesi'nin mezarlığına defnedildi.

İçindekiler

Çevirmenin Önsözü	9
Görev	13
Doğu Türkistan'da Savaş	27
Urumçi'ye Kadar Yanmış Topraklar	39
Büyük At'ın Kurmay Başkanı ve Yolbars Han	49
Vadilerden ve Yanan Köylerden Geçerek Karaşar'a	56
Otomobil mi, Yoksa Hayat mı?	64
Çıkmazda	78
Baskın ve Esaret	90
Kamyonların Yağmalanması	99
Korla'da Yağmalama	104
Muzafferler Korla'ya Giriyor	115
Sorgu ve Eski Tanışlıklar	122
Bir Sevinçli Gün	131
Otomobillerin Gelişi	140
Georg ve Effe'nin Maceraları	146
Büyük At'ın Rus Türkistanı'na Kaçışı	156

Çevirmenin Önsözü

Sven Hedin'in *Doğu Türkistan'a Yolculuk: Dungan İsyanı Günlerinde Bir Keşif Serüveni* adıyla Türkçeye kazandırdığımız kitabının orijinal ismi *Büyük At'ın Kaçışı* olup eser, 1930'lu yılların ortalarında Doğu Türkistan'da yaşanan çalkantılı siyasi, etnik ve askerî mücadelelerin canlı bir tanıklığıdır. Kitabın ana ekseninde yer alan Dungan (Müslüman Çinli) komutan Ma Chung-yin'in hayatı ve mücadeleleri, hem Çin iç savaşları hem de Doğu Türkistan'ın kaderini belirleyen olayların merkezindedir.

Kitap, 1933 yılında Doğu Türkistan'da patlak veren siyasi ve askerî kargaşanın ortasında, Çinli Müslüman General Ma Chung-yin ile birlikte gerçekleştirilen dramatik bir geri çekiliş ve hayatta kalma mücadelesine tanıklık etmektedir. Bu mücadele, yalnızca fiziksel bir kaçış değil; aynı zamanda çöküşe sürüklenen bir siyasi düzenin, parçalanan toplumsal yapıların ve bir liderin son büyük çırpınışının da hikâyesidir.

Hedin'in Ma Chung-yin ile ilgili yazdıkları onun 1893-1935 yılları arasında Türkistan'a yaptığı dört keşif gezisinin sonuncusunda gördüklerini ihtiva etmektedir. İlk seferinde Pamir Dağları, Taklamakan Çölü, Tarım Havzası ve Tibet'in kuzeyini dolaşarak Dandan Oilik ve Kara Dung gibi antik yerleşimleri keşfetmiştir. İkinci seferinde Tarım ve Kaidu nehirlerini takip etmiş, kurumuş Lop Nur kıyısındaki kayıp Lou-lan şehrinin kalıntılarını ve çok sayıda belgeyi gün yüzüne çıkarmıştır. Üçüncü seferinde Trans-Himalaya ve Batı Tibet'te araştırmalar yapmış, Manasarovar Gölü ve Kailash Dağı'na ulaşan ilk Avrupalı olmuş, İndus ve Brahmaputra nehirlerinin kaynaklarını belirlemiştir. Bu esere sebep olan 1927-1935 yılları arasındaki dördüncü seferinde ise uluslararası bir ekiple Gobi Çölü, Doğu Türkistan'ın önemli şehirleri ve Tarım Havzası'nın kuzeydoğusunda kapsamlı bilimsel çalışmalar yürüttü.

Kitabın başkahramanı "Büyük At", hem Hedin'in bu zorlu yolculukta bindiği atın lakabı hem de mecazi olarak

Ma Chung-yin'in liderliğinin, kudretinin ve düşüşünün bir simgesidir. Büyük At, yalnızca bir ulaşım aracı değil; geriye çekilen bir iktidarın, savaşın ortasında tükenen bir iradenin ve çölde yankılanan bir efsanenin sembolüdür.

Ma Chung-yin, Gansu kökenli güçlü bir Dungan (Hui Müslüman) ailesinden gelen, genç yaşta askerî başarılar kazanarak kendi ordusunu kurmuş bir savaş ağasıydı. 1930'ların başında Çin'in kuzeybatısında yaşanan istikrarsızlık, onun Doğu Türkistan'a yönelmesine neden oldu. Bu süreci tetikleyen olay ise, Kumul'un vergi tahsildarı ve polis şefi Chang Mu'nun, Salih Dorga adlı tanınmış bir Uygur'un kızını zorla eş olarak almak istemesiydi. 4 Nisan 1931 gecesi, Chang ve 32 muhafızı, Uygurlar tarafından bir yemek sırasında öldürüldü. Bu olayın ardından isyan hızla yayılmış ve Kumul'un Müslüman mahallesi isyancıların eline geçmiştir.

Kumul İsyanı'nın patlak vermesiyle birlikte Uygur liderler Hoca Niyaz Hacı ve Yolbars Han, Doğu Türkistan Genel Valisi Chin Shu-jen'e karşı yardım almak amacıyla Ma Chung-yin'i bölgeye davet ettiler. Bu davetin arkasında, ortak düşmana karşı geçici bir Müslüman ittifakı kurma arzusu vardı.

Ne var ki, bu iş birliği kısa ömürlü oldu. Ma Chung-yin'in temel hedefi, bölgeyi milliyetçi Çin (Kuomintang) adına kendi denetimine almak ve askerî gücünü pekiştirmektir. Oysa Hoca Niyaz Hacı ve Yolbars Han gibi liderler, daha millî bir özerklik veya adil bir yerel yönetim hayal ediyordu. Ma'nın Dungan ordularının uyguladığı zorla asker alma, ağır vergi yükü, sert disiplin ve yerel halkı küçümseyen tavırlar, başlangıçtaki dostane ilişkileri kısa sürede düşmanlığa dönüştürdü.

Uygur halkı ile Dunganlar (Çinli Müslümanlar) arasındaki tarihî ve etnik farklar, çatışmayı derinleştirdi. Ma Chung-yin'in Kaşgar gibi şehirlerde eski Çinli ve Dungan bürokratları göreve iade etmesi, Şarkî Türkistan Türk-İslam Cumhuriyeti'ni kuran milliyetçi Uygur liderlerle doğrudan bir cepheleşmeye neden oldu. Hoca Niyaz Hacı, bu süreçte Sovyet yanlısı Sheng Shih-ts'ai ile ittifaka yönelerek Ma'ya karşı cephe aldı.

Sven Hedin'in bu eseri, Ma Chung-yin'in Sincan'daki son günlerine tanıklık etmesi bakımından büyük önem taşır. Yazar, Kumul, Kuça, Kaşgar ve Turfan gibi şehirlerde Ma'yı yakından gözlemlemiş hem liderlik tarzına hem de ordusunun iç yapısına dair canlı tasvirler sunmuştur. Tasvirlerindeki titizlik, karakter portrelerindeki canlılık ve olaylara dair derinlikli çözümler, eseri sadece Doğu Türkistan tarihine ilgi duyanlar için değil, anlatı sanatıyla ilgilenen herkes için kıymetli kılar. Hedin'in cümlelerinde hem uzak diyarlara duyulan keşif arzusu hem de insanlığın ortak kaderine dair bir sezgi vardır.

Aynı zamanda eser, Doğu Türkistan'daki güç mücadelelerinin yalnızca Han Çinlileri ile Uygurlar arasında değil, Müslüman unsurlar arasında da nasıl derin ayrışmalara sahne olduğunu gösterir. Din ortaklığına rağmen Dunganlar ile Uygurlar arasındaki gerilimler, millî kimlik, siyasi sadakat ve dış ittifaklar gibi farklı parametrelerde vücut bulmuş; bölgedeki istikrarı imkânsız kılmıştır.

Ayrıca Hedin, Dungan ordularının disiplininden, emir-komuta ilişkilerinden ve Ma'nın ilginç mizacından ayrıntılı şekilde söz eder. Bu yönüyle bu kitap, Ma Chung-yin'in biyografisini yazmak isteyen araştırmacılar için eşsiz bir kaynaktır.

Hedin'in gözlemleri, tarafsızlığı ve olaylara antropolojik duyarlılıkla yaklaşımı, bu eseri yalnızca bir seyahat kitabı değil, aynı zamanda Doğu Türkistan'ın XX. yüzyıl başındaki trajik kaderinin belgesel değeri taşıyan bir kaydı hâline getirmiştir.

Hedin'in gözünden Ma'nın ve Doğu Türkistan'ın hikâyesi, bugün de bölgenin jeopolitik önemini ve tarihsel mirasını anlamada vazgeçilmez bir pencere sunmaktadır. Bu kitabı okurken yalnızca Sven Hedin'in ayak izlerini değil, Ma Chung-yin'in yükseliş ve çöküşüne tanıklık edeceksiniz. "Büyük At", çorak bozkırlarda bir figür olmaktan çok, belleğimizde yankılanan bir hatıraya dönüşecektir.

İstanbul, 3 Ağustos 2025

Prof. Dr. Abdulvahap Kara

Doğu Türkistan'da Savaş

Binlerce yıldır İç Asya, savaşların sahnesi olmuştur. Farklı halklar, daha sonra Cungarya ve Doğu Türkistan olarak ya da şimdiki adıyla Xinjiang olarak anılacak olan bu geniş topraklar üzerinde egemenlik kurmak için mücadele etmişlerdir.

1759 yılında Çin İmparatoru Çien Lung, İç Asya'nın neredeyse tamamını hâkimiyeti altına almıştır. Bu durum, yalnızca on iki yıllık bir kesintiyle bozulmuştur; bu dönemde maceraperest bir fatih olan Yakup Bey, Kaşgar'ı ele geçirmiş, oradan hareketle Cungarya ve Doğu Türkistan'ı kendi başına yönetmiştir. Ancak bu istisnanın dışında, Doğu Türkistan, yirminci yüzyılın yirmili yıllarına kadar Çin'in en batıdaki sınır eyaleti olarak kalmıştır. Çin İmparatorluğu'nun en yetkin devlet adamları, bu geniş toprakları asker ve genel vali sıfatıyla yönetmişlerdir. Enerjik bir yönetici olan Zuo Zongtang (Tso Tsung-tang), bu görevi üstlenmiş isimlerden biriydi; bir diğeri ise, ondan hiç geri kalmayan etkili bir idareci olarak 1912 yılından itibaren on yedi yıl boyunca Doğu Türkistan'ın valiliğini yapan Yang Zengxin (Yang Tseng-sin) idi. Yaklaşık üç milyon kilometrekarelik bir araziye sahip bu bölgeyi akıllıca yöneten Yang Zengxin, 1928 yılı Temmuz ayında bir suikast sonucu hayatını kaybettiğinde, Büyük Keşif Gezisi güçlü bir koruyucu ve dostunu yitirmiş oldu.

Halefi Chin Shu-jen geleneğe aykırı bir şekilde bu sorumluluk gerektiren göreve liyakatle değil, entrikalarla atanmayı başarmıştı ve her bakımdan General Yang'ın tam zıddıydı: Hırslı, entelektüel derinlikten yoksun bir sonradan görmeydi. Kötü yönetimi, açgözlülüğü ve baskıcı tutumuyla ayaklanmaları ve iç savaşları körükleyerek, Doğu Türkistan'ı beş yıl içinde bir çorak bölgeye dönüştürdü. 1934 yılında Urumçi'de görüştüğüm Çinliler, Chin'i Yang'ın katili olarak gördüklerini açıkça dile getiriyorlardı.

Chin, vicdansız ve dar görüşlü bir zorbalık rejimi uyguladı. Bu rejimi, bizzat kendisinin topladığı askerlerden oluşan bir orduyla ayakta tuttu; bu ordu, en ufak bir askerî disiplin taşımayan, halk için âdeta bir bela olan bir serseri topluluğuydu. Hazinesini doldurmak amacıyla, Chin vergileri ve gümrük tarifelerini artırdı. Ticaret ve zanaatta özgürlük sona erdi; Çin ile olan ekonomik bağlar tamamen koparıldı. Bu durumdan Sovyetler Birliği yarar sağladı. Rus ticareti, bölgede giderek daha fazla kök saldı ve pazarları ele geçirdi. Hiçbir karşılığı olmayan kâğıt paralar düşüncesizce piyasaya sürüldü. Paranın değeri hızla düştü. Casuslar karanlık işlevler üstlenerek yoğun faaliyet gösterdi. Dikkatsizce söylenen bir söz, hapis anlamına geliyordu. Mektuplar, gazeteler ve telgraflar en sıkı sansüre tâbi tutuluyordu. Eyalet içinde seyahat eden herkesin, Chin'in imzasını taşıyan özel bir pasaporta sahip olması gerekiyordu. Eyalet dışına çıkmak ise son derece büyük zorluklarla mümkün olabiliyordu. Chin, Doğu Türkistan'ı dış dünyadan izole etti; böylece halkın gerçek durumuna dair şikâyet ve raporların dışarıya ulaşmasını engelledi.

Halkın ruh hâli başlangıçta karamsar, ardından ise gergindi; gerilim iyiden iyiye birikmişti, barut fıçısını patlatmak için yalnızca bir kıvılcım gerekiyordu. Kumul isyanının merkezi hâline geldi. Burada yüzyıllar boyunca, her ne kadar geniş bölgelere nüfuz edememiş olsalar da Türk hanları hüküm sürmüştü. Şehrin nüfusunun önemli bir kısmı Türklere oluşuyordu. Chin, hanlık makamını kaldırarak Türklere şiddetle düşman hâline geldi. Bu dönemde, toprağı olmayan 100 Çinli çiftçi Kansu'dan Doğu Türkistan'a göç etmiş, Kumul'da yer edinmeye çalışıyordu. Çin yönetimi, bu göçmenleri topraklandırmak amacıyla, yerleşik Türkleri mülklerinden hiçbir kural tanımadan şiddet kullanarak mahrum etti.

Küstah bir hukuk ihlali isyanın fitilini ateşledi. Bu olay Mart 1931'de meydana geldi. Kumul'daki Türkler bir araya gelerek Kansu'dan gelen çiftçileri öldürdüler ve Tien-Şan'daki Kırgızları da ayaklanmaya katılmaları için kışkırttılar. Ancak Genel Vali Chin tarafından gönderilen hükümet birlikleri isyanı vahşi bir gaddarlıkla bastırdı. Hayatta kalan Türkler öfke ve intikam

arzusu içinde dağlara sığındı. Liderleri, Kumul Hanı'nın güven-
diği adam Hoca Niyaz Hacı ve Doğu Türkistan'daki Türk toplu-
luklarının başı Yolbars Han öfke içinde Batı Çin'de hem iyi hem
de kötü şöhretiyle tanınan, eşsiz cesareti ve gözü karalığıyla bi-
linen, acımasız sertliğiyle ünlenen genç bir generale başvurdu-
lar. Aynı inancı paylaştıkları bu adamdan yardım bekliyorlardı.
Bu kişi, "Büyük At" lakaplı Dungan Generali Ma Chung-yin'di.
Müslüman Çinliler kendilerine "Dungan" adını veriyordu.

Dungan kökenli Ma Chung-yin, genç yaşına rağmen adını
duyurmayı başarmıştı. Güney Kansu doğumlu olan Ma Chung-
yin, daha 17 yaşındayken eyalet ordusunda albay rütbesine
yükselmışti; 20 yaşına geldiğinde ise eşkiya reisliğine terfi etmiş
ve Batı Kansu'yu yakıp yıkarak talan eden, disiplinsiz savaşı-
lardan oluşan bir çapulcu grubunun lideri olmuştu. Yolbars
Han ile Hoca Niyaz Hacı, "Büyük At" lakabıyla bilinen bu figür-
den yardım istediklerinde, başvuruları karşılıksız kalmadı. Ma
Chung-yin, 500 kişilik bir kuvvet topladı ve kavurucu güneş al-
tında 350 kilometrelik çölü aşarak Kumul'a doğru yürüdü; ama-
cı, Türkleri Çin'e karşı desteklemektir. Ancak Kumul, hükûmet
birlikleri tarafından savunuluyordu. Altı ay süren ancak başa-
rısız kalan kuşatmanın ardından, Büyük At birlikleriyle birlikte
Kansu'ya geri çekildi.

Türkler ile Çinliler arasındaki savaş devam ediyordu. Vali
Chin'in Müslümanları cezalandırmak için gönderdiği General
Sheng Shih-tsai, yer yer dolaşarak köyleri ve kasabaları yakıp
yıktı, Kumul Hanı'nın kalesini yıktı ve hazinesini talan etti.

Ocak 1933'te, bir Müslüman ordusu başkent Urumçi'ye yır-
tıcı hayvanlar gibi ilerleyerek yoluna çıkan tüm Çinlileri biçti.
Chin, aceleyle, 1917 Rus Devrimi'nden sonra Çin topraklarına
kaçan birkaç bin Belarus askerinden oluşan çevredeki Çinli ve
Ruslara, Çin şehrinin surlarının arkasına sığınmalarını emretti.
Kapılar ve girişler barikatlarla kapatıldı.

Karanlık bir gecede Türkler batı yakasındaki varoşlara sal-
dırdı. Yoğun ve acımasız çatışmalar yaşandı; esirlere merha-
met gösterilmedi. Ertesi sabah Ruslar, Müslüman savaşçıların
işgal etmiş olduğu evleri top atışlarıyla ateşe verdiler. Bu varoş,